

Վ Ի Ր Ք

ԵՆՈՒՄՈՒԹՅԱՊԵՏՆԱԿԱՆ ՄԱՐ

ԲՏՓՂԻՍ հայոց եւ վրաց մէջ ծագած վէճն հետ զհետեւ կը ռաստականայ, եւ իւր սահմանէն շեղելով կը թեւակոխէ ուր պէտք չէր, մասնական կ'ընդարձակուի՝ կը յանդիմարող զգոյի գէմ անպատեհ յարձակմանց, մանաւանդ վրաց կողմանէ, որոց զգացմանց թաղաման հանդիսացաւ նոցա ազգակից ծառնոթ բանաստեղծն Ալիս Յրերթելի՝ իւր ժողովածոյի լատուարի պրակին մէջ, մի հատածով՝ որ կը ներկայանար զրական կեանք պարտնաց տակ ։ Այս վերջին հանգամանքը շարժեց քաջածանօթ հայագէտ ուսուցչապետը Նիկի Մար փութով մերկացնել բանաստեղծին յայտնած համոզմանց անողմամիտ եւ հակազրական սխալները, զորս կը համառօտենք հոռի հանդերձ պատասխանեօք ։

Ըստ Յրերթելեայ, «այժման հայերը չունին ոչ մի ազգային անուն եւ չեն ունեցել ոչ մի ազգային պատմութիւն՝ մինչեւ հայոց եկեղեցու որթողքս եկեղեցուց բաժանուելը» ։ Եւ թէ հայ պատմագրոց հին ժամանակաց մանկն աւանդածներն անտպելներ միայն են ։ — Թէ հայ պատմիչներէն առանց քննական ստուգութեան պէտք չէ օգտուիլ, կ'ըսէ Մար, այլ մասին համաձայն ենք, եւ արդէն եւրոպացի եւ մանաւանդ հայ ուսումնականք չափազանցօրէն կը հետեւին այդ կանոնին. սակայն ոչ թէ ուրանալով այդու հայոց պատմութիւնը, այլ օժանդակելով հիմնել զայն գիտական փաստից վերայ ։ Իսկ վիրք սովորաբար ուրանալով հայոց պատմութիւնը եւ քաղաքակրթութիւնը, գէթ կիսով չափ ուրացած կը լինին իւրեանց քաղաքակրթութիւնն այլ ։ Զի անժխտելի է ամենահին ժամանակներէն մինչեւ Ժ դար հայ գրականութեան վրացոյն վերայ ունեցած մեծ ազդեցութիւնը ։ Աստուածաշնչի առաջին զբերն հայերէն լեզուէ թարգմանուած են՝ ըստ այն պիտի գիտականաց, որք հայալիր լինարաւ

նութեանց մէջ մասն չունին բնաւ ։ Վրաց արիարեան եթէ ոչ ի Մեսրոբայ, զոնէ հայկականի վերայ ձեւուած է ։ Եւ հայ գրականութեան այդ ազդեցութիւնն աւելի մեծ էր այն ժամանակ, երբ հայ եկեղեցին դեռ չէր զատուած բնդհանրականէն ։

Հայք, կ'ըսէ Յրերթելի, միշտ կամաւոր թշնամի հանդիսացած են վրաց, որոյ փաստերէն մին է Աբրահամ կաթողիկոսի նզուղին զվիրա եւ խափա արգելուչն զհայս որ նոցա հետ չհաղորդին բնաւ ։ — Ուսուցչապետը կը յիշեցնէ՝ թէ այդպիսի վարմունք եւ դեռ աւելին վրաց կողմանէ եւս առ հայս կարելի է ցոյց տալ, եւ կը ցուցնէ ։ Սակայն, կ'ըսէ, հայոց այդ զորոն հետեւանք է հոգեւորականութեան «մի մասին մշեռանդութեան» ։ Եւ թէ այդ առթիւ եղած զրութիւնք յետոյ «հիմնովին մոռացուեցան» դարձան «հնազանդական ինքի», ինչպէս կը հաստատեն եւ վրացի բանասէրքն ժողովուրդն եւ Բաղրաձէ ։ — Յարգելի հայագիտին խօսից վերայ կարելի էր յաւելուլ, որ այժմ արդէն ոչ մի տեղեակ եւ մասցի հայ կ'արդարացնէ կիրիւնի կրածները ։ Բայց մեր նախնեաց ոմանց այդպիսի վարման համար չպարտին մեռանալ վիրք նախ քան այդ դէպքը մեր ազգին իրենց վերայ ցուցած մեծ վերադարձը, եւ հզօր ձեռնտուութիւնն իրենց եկեղեցուց զոյութեան սպառնացող վտանգաց մէջ. եւ թող յիշեն՝ թէ ինչպէս այդպիսի առթից մէջ իրենց վերայ կեանք գնող հայ քաջաց երբեմն դատարկութեամբ են փոխանակեր (Փրպ. ՀԳ, Զ...) ։ Բայց մենք վատազննելու համար վրաց ամբողջ ազգը չենք թշնամանք ։

«Եթէ հայոց պատմութեան նայինք, կը գրէ Յրերթելի, վրաց ինքնաբոյնութիւնը ոչ մի ժամանակամիջոցում արժանի չէ յիշատակի» ։ — Ընդդիմաբօք կը ցուցնէ՝ թէ այդ կարծիքն երեւակայական է, եւ իրը բուն հակառակն է. առանց հայ աղբերաց՝ «վրաց անցեալի մեծ մասն յաւիտեան կը մնար ծածկուած անթափանցելի խաւարով» ։ Եւ թէ հայ պատմագիրք եւ յիշատակարանք առ նաչառութեամբ կ'աւանդեն երկու ազգաց այլ գովելի զործերը ։ Առ այդ կը յիշեցնէ Բրոսետի վրաց պատմութեան վերայ կատարած

աշխատութիւնը, որք հիմնուած են զխառ-
րապէս հայկական աղբերաց վերայ :

Բանաստեղծը կը գրէ. « Եթէ հաւատանք
հայոց պատմութեան, դուրս է գալիս՝ որ լի-
զուն էլ մեզ հայերն են պարպեւել : —
Հայ պատմագրաց մէջ, կ'ըսէ Մար, ոչ մի
այդպիսի բան չկայ, այլ ընդհակառակն վրաց
տաքեգրութեանց մէջ տեղ մի գրուած է՝ թէ
վիրք ի սկզբան հայերէն կը խօսէին :

Պատկանեանն ապացուցեր է ըստ Ալկակի՝
թէ վիրք պատմութիւն չեն ունեցած. այլ
նորա շարադրեր են զայն ժը դարուն՝ հայ-
կական առասպելաց հիման վերայ : — Ու-
սուցչապետը կը պատասխանէ՝ թէ հայ բա-
նասերն իրաւամբ բաւ այդ բանը վրաց տա-
քեգրութեանց — ոչ պատմութեան — վերայ,
որք քան յիշեալ դարն հին չեն կարող լի-
նել : Իսկ բուն հայ աղբիւրներէ եղած հնագոյն
խմբագրութիւնը ժԱ վարէն յառաջ անցու-
նելն անկարելի է : Եւայն քան զՊատկանեանն
արդէն Բագրատէն պնդած է իւր ազգի պատ-
մութեան նախնական ժամանակի առասպել-
լակնութիւնը : Էւ հայ բանաստեղծն ձեռնար-
կութիւնը զրպեց՝ որ դուրս ելնին վրաց ա-
մենեհին տարեգրութիւնը, որք եկան հաս-
տատեցին նորա հիմնական կարծիքները : —
Երեքնութիւն կը համարի զՊատկանեանն հա-
կառակութեան ոգով շարժած իրենց անցե-
լոյն դէմ : Մարը կը դատապարտէ իւր վար-
ժապետին ուղղուած այդ անհիմն զրպա-
տութիւնը, յիշեցնելով՝ թէ նա ի սէր ճշ-
մարտութեան չիմայեց նոյն. իսկ իւր ազգի
պատմագրաց, թող թէ միայն վրաց :

Հայ լրագիրք եւ հանդէսը իւր ապացուցեր
են, թէ վրաց լեզուն այնքան աղքատ է,
որ չէ կարող բարդ իմաստներ բացատրել. եւ
թէ վիրք բառերն անգամ հայերենէն են ա-
ռեր. ուր եւրոպացիք հակառակը կը պնդեն,
եւ ըստ Գաստերիասի՝ հայ լեզուն չէ կարելի
իսկ քննել առանց վրացերենի : — Մարը
պատասխանելով առաջին կետին, ոչ մի լուրջ
հայ՝ կ'ըսէ՝ վրաց եւ նոցա լեզուի մասին
« այնքան վայրենի բաներ » չի գրեր, ինչպէս
հայոց մասին վրաց « առաջնախարգ հեղինա-
կը » : — Իսկ թէ վրացերէնն հայերենէ
բառեր առած է, ընկուներ եւ ցուցեր են

նոյն իսկ վրաց բանաստեղծ Սարա Սուխան
Որբեղեան եւ Զուրիկով : Վրացերէնն այլ
մասամբ մի ազդեցութիւն բրած է հայերենի
վերայ, որով չափը եթէ ծանօթացնէին վիրք,
հայք շնորհակալ կը լինէին. եւ արդէն վե-
նետկոյ Միլիթարեանք փութացած են իրենց
ընդարձակ բառարկոց մէջ ցոյց տայ ի վրաց
ծապած բառերը՝ որչափ որ կը ճանաչէին :
— Գաստերիասի ընծայուած կարծիքն ան-
հիմն է. ոչ նա եւ ոչ այլ եւրոպացիք այդ-
պիսի բան բսած չեն : Բայց թէ հայոց պատ-
մութեան քննութեան համար վրաց լեզուն
այլ կարեւոր է, հայք չեն հակառակիր :

Վերջապէս հայք իւր թէ վրաց ստանալաց
եւ վանեւու արձանագրութիւնը խարդախեր հա-
յացուցեր են : — Այդ գործին փաստ չկայ,
կ'ըսէ ընդդիմախօսն. այլ մանաւանդ նա
փորձով գիտէ՝ թէ այդ հակառակ է հայոց
թէ ռասիկ եւ թէ ռուեալ դասակարգին զգաց-
մանց. թէ նոցա միշտ սովոր եղած են յար-
գել ամենայն արձանագրութիւն հայ թէ օտար.
եւ հայ վարդապետք վրացերէնը հաւաքած
հրատարակած են (հ. Ներս. Սարգսեան),
երբ վրացիք նոցա յարգը պէտ չգիտէին. եւ
հայ բանասեր մ'է (հ. Տաշեան), որ պար-
զեց ըստ կարի՝ թէ քիչ կարեւոր գեր ունե-
ցեր է հայոց գրականութեան մէջ՝ յոյն պատ-
մագիր Պրոկոզի վրացերէն մի օրինակը : —
Այս տեղ աւելորդ չէր յաւելուլ, թէ այն-
քան սրբազան համարուած էին արձանագիրք,
որ մեր նախնիք կը գետնդէին անոնց մէջ
նզովներ իրենց կոտակները խանգարողով դէմ,
վստահ լինելով՝ որ արձանագրաց չէին զայեր
նոցա՝ որ կարող էին կտակները բռնաբարել :
Զարմանալին այն է որ մեր արձանագրաց մէջ
նզովներ երբեմն նա եւ վրաց դէմ այլ կան,
որ յայտնի կը վկայեն թէ ինչպէս վիրք
փաստեր տուած են իրենց վերայ ստուգելու
այն կասկածը՝ զոր ունին մեր հարց վերայ :

Մարի հաստաւածն հրատարակեցաւ առեւ-
րէն Նոր հանդիսի մէջ (Նովոյէ Որբերենիէ,
թիւ 4841—2), զոր Ս. Հ. հայերէն թարգ-
մանեց զատ տետրակով, ի Տփղիս 1898 :
Գիտն է 10 կոպէկ :

Ոմն.

